

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

Commissie van Redactie :

Dr. W. F. BAX (Amsterdam).

Dr. H. ENNO VAN GELDER (Voorburg).

Dr. J. W. A. VAN HENGEL (Utrecht).

Dr. J. H. JONGKEES (Bussum).

Dr. A. N. ZADOKS-JOSEPHUS JITTA (Amsterdam).

XXXVII 1950,
EERSTE GEDEELTE.

AMSTERDAM

UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP

1950

KORTE BIJDRAGEN EN MEDEDELINGEN

Valsche dekadrachme van Akragas — In de handel te Amsterdam is een merkwaardig stuk voor den dag gekomen, dat zich thans in de studieverzameling van den heer J. Schulman aldaar bevindt. Het is een, overigens fraaie, vervalsching van een dekadrachme van Akragas (Agrigento) op Sicilië. Op de voorzijde ziet men een vierspan, waarboven een vliegende vogel en in Griekse letters „Akragas” en waaronder een krab; aan de keerzijde twee adelaars op een op een rots liggende haas en, rechts in het veld, een sprinkhaan.

Van deze prachtige tiendrachmenstukken zijn er maar zes bekend, 1 in München, 1 in Parijs, 2 in Engeland en 2 in Italië. Adelaar en krab waren van oudsher de speciale dieren van Akragas. In de jaren 420—415 werd op de munten de enkele adelaar vervangen door deze voorstelling, kennelijk geïnspireerd op de beroemde regelen van den tooneelschrijver Aischylos (Agamemnon 114 vv), waarin hij beschrijft, hoe den koningen Agamemnon en Menelaos als omen twee adelaars met een drachtige haas verschijnen. De dekadrachmen werden in 412—1 geslagen, waarschijnlijk ter eere van de overwinning, bij de Olympische spelen door Exainetos uit Akragas behaald. Jongkees schrijft ze toe aan Polykleitos van Olympia, vooral als beeldhouwer beroemd, Seltman, op grond van signaturen, aan een zekere Myron wat de voor- en een Polykrates wat de keerzijde betreft¹⁾.

Het hier afgebeelde stuk (pl. I) wekte al dadelijk verdenking. Het geheele aspect gaf geen vertrouwen. Het woog 31 in plaats van ruim 40 gram. De stempel-koppeling paste niet in de serie, zooals deze door Jongkees was opgesteld. Beide zijden vertoonden een opmerkelijke gelijkenis met een thans algemeen voor

¹⁾ Dr. J. H. Jongkees: *The Kimonian Dekadrachms* (Utrecht 1941), blz. 66 vv; Ch. Seltman in: *Numism. Chronicle* 1948, blz. 1 vv.

valsch gehouden stuk. Ten slotte — ten overvloede mag men haast zeggen — werd het bewijs van valscheid geleverd, toen bij verhitting vloeibaar lood er uit te voorschijn kwam. Voor een studieverzameling is echter zeker dit stuk een interessant en leerzaam object.

A. N. Z.—J. J.

* * *

Heidensche reacties in Vroeg-Christelijken tijd: Julianus en Eugenius — Onder de nieuwe aanwinsten van het Kon. Penningkabinet zijn twee 4de-eeuwsche Romeinsche munten, een gouden van Julianus en een zilveren van Eugenius. Beide keizers zijn nauw verbonden met de heidensche reactie tegen het Christendom. Het is dan ook geen toeval, dat beiden een baard dragen; van oudsher was het dragen van een baard geen modegril, maar een belijdenis van Hellenophile gezindheid en Grieksch-philosophische levenshouding; in de 4de eeuw stond dit gelijk met pro-heidensche, anti-Christelijke gezindheid.

De bekeering van Constantijn den Groote en de officieele erkenning en bevordering van het Christendom beteekende geenszins het definitieve einde van het heidendom. Vooral in Rome hield dit stand tot aan het eind der eeuw; de senatoren en hun aanhang bleven pal staan, meer nog uit liefde voor de oud-Romeinsche traditie dan uit godsdienstige overtuiging; voor hen was het een glorieuze dag, toen Julianus aan het bewind kwam; immers deze telg uit het huis van Constantijn den Groote was teruggekeerd tot het geloof zijner voorvaderen.

Julianus, in de geschiedenis (en litteratuur!) bekend als de Afvallige, was de zoon van een halfbroer van Constantijn. Met zijn broer, den lateren keizer Constantius Gallus, ontsnapt hij aan de afslachting van zijn geheele familie door de soldaten van Constantius II. Hij groeide op in ballingschap in het Hellenistische Oosten, weliswaar als Christen, maar toch doordrenkt van klassieke cultuur. In 351 gaat hij dan ook tot het heidendom over, al blijft hij voorloopig de uiterlijke plichten van de Christelijke godsdienst nog vervullen.

In 355 laat zijn oude vijand Constantius II hem uitroepen tot caesar. Vijf jaar later wordt hij te Parijs tot Augustus uitgeroepen en in 361 wordt hij door den dood van Constantius eenig keizer. Weldra neemt hij tal van maatregelen tot herstel van de oude godsdienst en ter bestrijding van het Christendom. Hij is echter geenszins door haat verblind. In het grootsche religieus programma, dat hij zich voorstelt, heeft hij de organisatie van de Kerk voor oogen; haar naastenliefde en de praktische uiting daarvan, de stelselmatige liefdadigheid, stelt hij zich ten voorbeeld. Ook met geschriften bestrijdt hij de nieuwe godsdienst of, zijns inziens, goddeloosheid. Hoewel zijn groote verhandeling „Tegen de Galileërs” verloren is gegaan, kennen wij een deel van haar inhoud uit een Christelijk verdedigingsschrift; ook uit zijn brieven en andere geschriften zijn ons zijn opvattingen welbekend. Hij is echter ook man van de practijk. Zijn administratieve en economische maatregelen zijn doeltreffend; zijn optreden tegen ambtenarij en corruptie heeft succes; de strategische talenten, die hij ongetwijfeld had, zijn weinig tot hun recht gekomen, daar hij reeds in het begin van de veldtocht tegen de Perzen, in Juni 363, is gesneuveld. Reeds kort na zijn dood kon dan ook de Christelijke dichter Prudentius van hem getuigen (Apotheosis v. 454): *Perfidus ille deo, quamvis non perfidus Urbi* (Woordbreker tegenover God, hoewel niet tegenover Rome).

Zoodra Julianus zich in 351 bekeerde, liet hij zijn baard staan en trok de filosofenmantel aan. Als Caesar durft hij echter niet zoo op te treden; op munten uit dien tijd zien wij hem gladgeschoren met de traditioneele veldheersmantel om. Pas na zijn intocht in Constantinopel, eind 361, laat hij weer zijn baard staan; de groei daarvan kunnen wij op de munten nauwkeurig volgen, die daardoor weer te dateeren zijn.

De pas verworven solidus vertoont aan de voorzijde Julianus met de volle, ruige baard, waar hij zich spottend op beroemt, en het omschrift: *FL. CL. IULIANUS P.P.AUG.*; op de keerzijde ziet men een krijgsman met trophée over de linker schouder en een gevangene onder de rechter hand, het omschrift: *VIRTUS EXERCITUS*

ROMANORUM en de letters ANTI in de afsnede. Dit goudstuk is dus 362—3 te dateeren; het is te Antiochië geslagen en weegt 4,2 gram.

In de verzameling van het Kon. Penningkabinet bevinden zich nog 3 solidi van Julianus. De eerste is met baardeloos portret en is dus tusschen Mei 360 en eind 361 te dateeren; het omschrift luidt: FL. CL. IULIANUS PERP. AUG.; op de keerzijde torsen Roma en Constantinopolis een schild met: VOT V MULT X; het omschrift luidt: GLORIA REI PUBLICAE; in de afsnede staat KONST A/. Het weegt 4,4 gram en is te Konstantinopel geslagen. Het tweede toont den keizer met zeer lichte baard; het omschrift luidt: FL. CL. IULIANUS P. P. AUG.; aan de keerzijde ziet men een soortgelijke voorstelling, hoewel in andere uitvoering, als op den nieuwen solidus en hetzelfde omschrift; hier staan in de afsnede de letters SIRM en een kransje. Het is te Sirmium in Illyrie geslagen en weegt 4,4 gram. Het is eind 361, begin 362 te dateeren. Het derde geeft den keizer met korte baard; het omschrift luidt wederom: FL. CL. IULIANUS; op de keerzijde ziet men den gebruikelijken krijgsman, nu met een adelaar in het veld, en hetzelfde omschrift; in de afsnede staan de letters KONST A/. Het gewicht is 4,3 gram. Het zal uit het jaar 362 dateeren en is te Constantinopel geslagen.

Zulk een serie is van elke muntplaats te formeeren¹⁾.

Van de strijd tusschen Heidenen en Christenen was het altaar van Victoria, waarop bij het openen der senaatszitting geofferd werd, het brandpunt of liever het zinnebeeld. De zeer intolerante Constantius II nam het weg, Julianus bracht het onmiddellijk terug. Zijn opvolgers lieten het aanvankelijk ongemoeid, tot het in 383 weer verwijderd werd: een nieuw offensief tegen het Heidendom was geopend.

Deze strijd was niet het eenige probleem, waarmee de Romeinsche keizers hadden te worstelen. Daar waren ook nog de opdringende barbaren. In 389 was het eindelijk gelukt de Riparische Franken tot vrede te dwingen. Dit was te danken aan den veldheer Arbogastus, zelf een Frank, die ook politiek een rol speelde

¹⁾ Voor de munten van Julianus: E. Babelon in: *Revue Num.* 1903, blz. 130 vv.

door zijn invloed op den jongen Valentinianus II, keizer van het Westelijk deel van het Romeinsche rijk en zwager van Theodosius, keizer van het Oosten. Na diens dood — waaraan Arbogastus mede schuldig schijnt te zijn geweest — durft deze, als barbaar, niet als keizer op te treden. Na lang beraad besluit hij den Romein Eugenius door zijn soldaten tot keizer uit te laten roepen. Deze was een keizerlijk ambtenaar, vroeger leeraar in de rhetoriek en de grammatica, die een zekeren roep genoot als redenaar en litterator; hij was Christen, maar zeer klassiek georiënteerd en dus pro-Heidensch. Eerst zoekt deze erkenning bij Theodosius, maar als deze zijn pogingen afslaat, trekt hij Milaan binnen, bezet Italië en zoekt steun bij de senaatspartij. Deze, baloorig door de weigering van Theodosius om het altaar van Victoria te herstellen, is gaarne daartoe bereid. Eugenius stelt het altaar op, laat Heidensche godsdienst oefeningen toe, herstelt oude tempels enz.; kortom, de tijd van Julianus lijkt teruggekomen. Maar dan verzet zich Theodosius. Bij den Frigidus (zijrivier van de Isonzo) komt het tot een treffen. Na een aanvankelijk succes lijdt Eugenius de nederlaag en wordt hij gedood; Arbogastes pleegt dan zelfmoord. Dit was de nekslag voor het Heidendom, dat sindsdien politiek geen betekenis meer heeft; het blijft nog wat voortsmeulen, heeft nog een enkele korte opflukkering en is in het begin der 6de eeuw volkomen uitgedoofd.

Zoo goed als wij Julianus' brillante persoonlijkheid kennen, zoo vaag blijft die van Eugenius. Zijn karakteristieke muntportretten toonen een lang, smal gezicht met groote scherpe neus, ingevallen wangen en „klassieke" baard, en een lange dunne hals. Hij maakt meer den indruk van een wereldvreemde kamergeleerde en ascet dan een man van actie. Hierop wijzen ook de weinige gegevens, die wij verder hebben. Hij lijkt allerminst geschikt voor de hem opgedrongen rol en wordt kennelijk voortgedreven door Arbogastes en door de bekwame leiders der senaatspartij.

Bij de schaarsheid van gegevens omtrent dezen keizer zijn zijn munten van des te meer belang, vooral omdat sinds 368 gouden en zilveren munten alleen daar geslagen worden, waar de keizer zelve

vertoeft. Zoo kunnen wij zijn gangen volgen. Wij zien hem aanvankelijk te Lugdunum (Lyon), volgen hem eind 392 naar Trier, begin 393 naar de grens, waar hij met de barbaren een voordeelige vrede sluit, terug naar Trier en dan naar Milaan, waar hij vele munten laat slaan ter voorbereiding van zijn veldtocht. Daar is ook de nieuw verworven siliqua geslagen. Zij vertoont aan de voorzijde het karakteristieke portret van Eugenius en het omschrift: D. N. EUGENIUS P. F. AUG.; aan de keerzijde een zittende Roma met een kleine Victoria op de rechterhand, het omschrift VIRTUS ROMANORUM en in de afsnede MDPS. Zij is dus tusschen voorjaar 393 en zomer 394 te Milaan geslagen; het gewicht is 1,1 gram. In het Kon. Penningkabinet bevindt zich nog een dergelijke siliqua met LUGPS in de afsnede; deze is dus te Lyon geslagen en dateert uit eind 392; het gewicht is 1,8 gram. Verder is er nog een bronzen muntje van 0,8 gram met Eugenius' portret op de voor- en een Victoria op de keerzijde; het is een halve centenionalis, begin 393 in Gallia geslagen; omschriften en letters van de muntplaats zijn onleesbaar. Ook heeft Eugenius, in het begin van zijn regeering, munten geslagen met de beeldenaars van Theodosius en zijn zoons²⁾.

Beide nieuwe munten geven dus een welkome aanvulling, die van des te meer belang is, omdat thans de munten der 4de eeuw zeer de aandacht trekken niet alleen van numismatici, maar ook van archeologen en historici.

A. N. Z.—J. J.

* * *

Muntvondst te Aartswoud — Bij het slechten van een oud boerenerf te Aartswoud (gem. Hoogwoud) werd in December 1949 een kannetje gevonden met 16 gouden en 17 zilveren munten. De munten werden spoedig verspreid, doch door de welwillende medewerking van de verschillende eigenaren en van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek konden alle stukken op het

²⁾ Voor de munten van Eugenius: G. Elmer in: *Num. Zeitschr.* 1936, blz. 29 vv. en J. W. E. Pearce in: *Num. Chron.* 1937, blz. 1 vv.

Koninklijk Penningkabinet worden onderzocht¹⁾. De vondst bevatte:

De Nederlanden

Philips de Goede, gouden leeuw, Vlaanderen (emissie 1454),
Deschamps de Pas, XXI, 44.

Philips de Schone, gouden Philippus-gulden, 4 stuks:

Brabant (Antwerpen), emissie 1496, De Witte 595, variant
zonder muntteken *);

Brabant (Antwerpen), emissie 1499, De Witte 599, 2 stuks;

Holland, emissie 1499, van der Chijs, XXI, 2, variant met NOB *.

Philips de Schone, dubbele stuiver, 12 stuks:

Vlaanderen, emissie 1496, Deschamps de Pas, VI, 74, 2 stuks;
emissie 1499, Deschamps de Pas, VIII, 85;

Brabant (Antwerpen), emissie 1496, De Witte 608, jaartal
onleesbaar; emissie 1499, De Witte 609, jaartallen 1500 en 1502;

Brabant (Maastricht), emissie 1499, De Witte 610, jaartal 1500*;

Holland, emissie 1496, vander Chijs, XXII, 20—3, jaartal 1496
en 2 met onleesbaar jaartal; emissie 1499, van der Chijs, XXII,
27—31;

Luxemburg, emissie 1499, Bernays 218, jaartal 1502.

Karel V, gouden Philippus-gulden, Brabant (Antwerpen), De
Witte 629.

Karel V, dubbele stuiver, 3 stuks:

Brabant (Antwerpen), De Witte 635, jaartal 1512, 2 stuks;

Holland, van der Chijs, XXIII, 43—48, jaartal 1499.

Duitse Rijk

Luik, Jan van Hoorne (1484—1505), stuiver, Chestret 402.

Keulen, Ruprecht van de Palts (1463—1480), goudgulden, emissie
1463, Noss 407p *.

Keulen, Herman van Hessen (1480—1508), goudgulden, emissie
1480, Noss 472c.

Brandenburg in Franken, Frederik en Sigismund (1486—1495),
goudgulden, 2 stuks, von Schrötter 362 en 360, variant met
SIGIM.

¹⁾ De met een ster aangeduide stukken werden voor het Kabinet gekocht.

Brandenburg in Franken, Frederik (1495—1515), goudgulden 1499, von Schrötter 472.

Italië

Paus Paulus II (1464—1471), grossetto geslagen te Rome, C.N.I. XV, pl. XV, 1.

Engeland

Hendrik V (1413—1422), gouden nobel, Brooke, XXVII, 1; halve gouden nobel, Brooke, XXVIII, 11.

Eduard IV (1461—1483), gouden angel, emissie 1471, Brooke, XXXIII, 19, 2 stuks, initial mark resp. ring *, en kruis.

Hendrik VIII (1509—1547), gouden angel, emissie 1509, Brooke, XXXIX, 1, initial mark kasteel.

De jongste munten zijn de Brabantse dubbele stuivers van 1512 en de angel (in ons land angelot genoemd) van Hendrik VIII. Anderzijds ontbreken Nederlandse munten geslagen volgens de ordonnantie van 4 Februari 1521. Hieruit volgt, dat de stukken waarschijnlijk verborgen zijn tussen 1512 en 1521.

De inhoud van de vondst is in overeenstemming met hetgeen uit ordonnanties en vondsten bekend is omtrent de muntcirculatie in ons land in het eerste kwart van de 16e eeuw. De zilverstukken zijn zoals gewoonlijk vrijwel uitsluitend Nederlands: 15 van de Bourgondische landen en 1 van Luik naast 1 Italiaans stukje. Onder de gouden munten bevinden zich naast 6 Nederlandse stukken 5 Duitse en 5 Engelse; het betreft zonder uitzondering soorten welke in die tijd veelvuldig hier te lande omlieden en door de ordonnantie van 8 December 1499 als geldige munt erkend waren. De nominale waarde van de gevonden munten bedroeg volgens de evaluatie voorkomend in laatstgenoemde ordonnantie, welke tot 1521 van kracht geweest is: 16 goudstukken tezamen f 32:11 en 17 zilverstukken tezamen f 1:12; alles bijeen 34 gulden en 3 stuiver.

H. E. v. G.

* * *

Merkwaardige zonnekronen van Karel V — Onlangs werd door het Koninklijk Penningkabinet verworven een gouden zonnekroon van Karel V met de omschriften:

Voorzijde: zon CARO:D:G:RO:IMP:HISP:REX:DVX:BVRG:CO:HOL.

Keerzijde: lelie DAMIHI:VIRTUTE:COTRA:HOSTES:TVOS:1541.

Reeds in de verzameling aanwezig was een zonnekroon met de omschriften:

Voorzijde: zon CARO:D:G:RO:IMP:HISP:REX:DVX:BVRG:CO:HO.

Keerzijde: lelie DA.MIHI:VIRTUTE:COTRA:HOSTES:TVOS 1545:

Beide stukken vermelden dus aan de voorzijde de naam van het graafschap Holland, terwijl de keerzijde de lelie, muntteken van de munt van Vlaanderen te Brugge vertoont. De verklaring van dit merkwaardige verschijnsel is vermoedelijk deze, dat in de munt te Dordrecht enkele malen een te Brugge vervaardigde stempel is gebruikt. De keerzijde-stempel van het stuk van 1541, jaar waarin deze muntsoort het eerst is geslagen, is waarschijnlijk dezelfde als die waarmede het gewone Vlaamse stuk, afgebeeld *Revue belge* 1876, pl. II, no. 15, is geslagen, is althans in hetzelfde atelier vervaardigd; de voorzijde-stempel met de voor Vlaanderen karakteristieke interpunctie met dubbele punten kan eveneens te Brugge voor verzending naar Holland gemaakt zijn, of te Dordrecht in getrouwe navolging van een Vlaams voorbeeld. De later te Dordrecht geslagen kronen, met jaartallen 1543—1546, vertonen op de keerzijde de roos, muntteken van deze stad en interpunctie met enkele punten. De voorzijde van het hierboven genoemde exemplaar van 1545 heeft de gewone Hollandse voorzijde, doch wederom gecombineerd met een te Brugge gesneden keerzijde-stempel met lelie en dubbele punten.

H. E. v. G.

* * *

Een mobilisatiepenning van 1915 — Door het afkondigen van de mobilisatie was in 1914 het sportleven in Nederland geheel ontwricht; het houden van wedstrijden was praktisch onmogelijk. Aan wandelsport werd in dien tijd nog heel weinig gedaan en dan nog alleen door enkele vereenigingen. De Nederlandsche Athletiek-

unie (N.A.U.) besloot onder het publiek propaganda te maken en zoo organiseerde het Comité ter bevordering van Openluchtsport te 's-Gravenhage de eerste wandeltocht, waaraan door iedereen kon worden deelgenomen. Op 6 Juni 1915 vond de „Wandeltocht 35 KM” plaats: 's-Gravenhage, Den Deyl, Haagsche Schouw, Valkenburg, Katwijk, 's-Gravenhage. De tocht begon om 10 uur op Houtrust en eindigde op het terrein van H.V.V. Daar stond de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, Z.Exc. Generaal C. J. Snijders, vóór de tribune en salueerde de binnenkomenden. Om 3.33 viel mij die eer te beurt.

Er waren meer dan 300 deelnemers; zij, die den tocht binnen de vastgestelde 7 uur volbrachten, ontvingen een „herinnerings-medaille”, beschikbaar gesteld door den Opperbevelhebber.

Voor dezen penning zijn gebruikt de stempels van den penning op de requisities van het Leger, 1914—1915, Bax No. 199. Het stempel van de voorzijde is gewijzigd, dat van de keerzijde is onveranderd gebruikt.

Voorzijde: Omschrift om de vredesengel: **ONTWIKKELING EN ONTSPANNING.**

Omschrift op de twee „sectoren”: **WANDELTOCHT - 35 KM DEN HAAG.**

Brons, 27 mm. Met oog en ring. Corn. L. J. Begeer.

H. A. F. K.